

Yayın Geliş Tarihi: 22.02.2019

Yayın Onay Tarihi: 24.03.2019

DOI No: 10.35343/kosbed.530494

Ayşegül GÖKALP KUTLU •

Maribel BENITEZ GONZALEZ **

Türkiye ve İran'da Muhafazakâr Hükümetlerin Kadın Politikaları

*Policies of Conservative Turkish and Iranian
Governments on Women*

Özet

Erkek egemen tüm hükümet sistemleri, ideolojileri ile uygun politikaları izlerken bir yandan da kadınların kamusal hayata katılımını şekillendirmeyi hedeflemektedir. Rejimin genel çerçevesi ile uyumlu olarak hükümetler, kadınların doğurganlığını nüfus politikaları ile uyumlu şekilde kullanmakta, kadınların eğitim ve istihdamdaki görünürlüğü ise rejimin dünyaya görünen yüzü olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hükümetler, kimlik stratejileri doğrultusunda cinsiyetlere yönelik özel politikalar benimsemektedir. Bu çalışma, her iki ülkede de neoliberal ve muhafazakâr bir dönüşümün yaşandığı 2003-2014 yılları arasında İran ve Türkiye'de kadınların ulusal kimlik politikalarına katılımının karşılaştırmalı bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın İran bölümü Mahmud Ahmedinejad yönetimini (2005-2013), Türkiye bölümü ise, Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı dönemindeki Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetlerini (2003-2014) ele almaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada ilk olarak İran'ın nüfus, eğitim ve istihdam politikaları incelenmiş, ikinci bölümde de benzer bir inceleme Türkiye için yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise iki ülke bu politikalar üzerinden karşılaştırılmıştır. Sonuçta, söz konusu dönemde her iki ülkede de temel eğitimden faydalanan kadınların sayısında bir artış olmasına rağmen nüfus ve istihdam alanlarında kadınları aile içinde tanımlayan politikalar izlendiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitliği, Türkiye, İran, nüfus planlaması, eğitim, istihdam.

JEL Kodları: N40.

Abstract

While following policies that are compatible with their ideologies, all patriarchal government systems also aim at shaping women's participation in the public sphere. In accordance with the general framework of the political regime, governments utilize women's fertility in line with their policies on population policies, whereas women's visibility in education and employment expose the regime's face to the World. Hence, the identity strategies of the governments result in their adoption of specific policies towards women. This article aims at a comparative analysis of the integration of women in national identity building/identity transformation projects in Iran and Turkey between 2003 and 2014 in which both countries witnessed a neoliberal and neo-

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: agokalp@gmail.com ORCID: 0000-0003-4820-3141

** MA, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Tarih Anabilim Dalı, e-mail: silf_elgenubi@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1693-7909

conservative transformation. For the Iranian part, the administration of Mahmud Ahmadinejad (2005-2013) will be analysed. For the Turkish part, the focus will be on the Justice and Development Party governments under the prime ministry of Recep Tayyip Erdoğan (2003-2014). The article firstly analyses Iran's policies on population growth, education and women's participation in labour markets. In the second part, a similar analysis is made for Turkey. In the third part, Iran and Turkey are compared on the basis of these policies. It is found out that despite the increase in the number of women enrolled in basic education in both countries, in terms of population growth and labour markets both Iran and Turkey follow policies that aim to keep women in the private sphere and define them within the family.

Keywords: Gender equality, Iran, Turkey, family planning, education, employment.

JEL Codes: N40.

Giriş

Modernleşme süreçleri ve ulusal kimliklerin oluşumunda kadınların rollerinin incelenmesi konusunda kapsamlı bir literatür oluşmuştur (özellikle bkz. Yuval-Davis (1997), Kandiyoti (1987), Moghadam (2003), Çınar (2005), Sedghi (2005)). Kadınlar, her devlet kurma sürecinde rejimlerin ideolojisi ne olursa olsun, nüfusu arttıran, nesilleri yaratan ve rejimin değerlerini kuşaktan kuşağa aktaran araçlar olarak görülmektedir. Bu nedenle devletin kimliği ile ilgili her proje kadınlara yönelik özel politikalar benimsemekte, toplumu dönüştürücü politikalar kadınların giyimini, eğitimini, bedenlerini ve toplumsal hayata katılımını dönüştürmeyi de hedeflemektedir. Bu açıdan kadınlar, hükümetlerin kimlik politikalarının hem sembolü hem de bir parçası konumundadır; bu politikalar kendilerini hem kadınların toplumsal hayattaki görünümünü üzerinden belli etmekte, hem de benimsenen yeni ideoloji kadınlar tarafından gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Yeniden yapılanma sürecinden geçen bir devletteki kadınların kıyafetlerine, toplumsal hayattaki görünürlüğüne, eğitime katılma imkânlarına ve devletin nüfus kontrol politikalarına bakarak hükümetin siyasi yönelimi hakkında bir tahmin yapmak mümkün olmaktadır.

Kimlik oluşturma süreçlerinde kadınlar ile hükümetler arasındaki ajan-yapı ilişkisini incelemek yeni olmadığı gibi, kadınlara yönelik politikaları üzerinden Türkiye ve İran modernleşmelerini karşılaştırmak da yeni değildir (Türkiye ve İran'ın çeşitli şekillerde karşılaştırıldığı akademik çalışmaların kapsamlı bir analizi için bkz. Hazır (2014)). 20. yüzyılın başında yukarıdan aşağıya (top-down) modernleşme süreçlerinden geçen iki ülkede de kamusal ve özel alanın yeniden tanımlanması demokratik bir sürecin sonucu olarak değil, nüfusa karşı babalık rolünü oynayan, aydınlanmış, akılcı bir elitin kararlarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. 1979 İslam Devrimi sonrasında İran'ın değişen imajı ve devrimin ihracını temel alan dış politikası, İran ve Türkiye arasındaki farklılıkların belirginleşmesine ve tartışılmasına neden olmuştur. 1990'larda Türkiye'de siyasi İslam'ın etkinliğinin artması ile başlayan "Türkiye İran mı oluyor?" tartışmaları

da kadınların toplumsal görünürlüğü üzerinden yürümüştür. Dolayısıyla, incelemeye alınan Türkiye ve İran, kamusal ve özel alanı ve kadınların her iki alana katılımını sürekli olarak yeniden tanımlayan milliyetçi ataerkillik ve yükümlülük modelleridir (Özyürek, 2006: 91).

Bu makale ise daha yakın bir dönemi incelemek amacındadır. Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan ve İran'da Mahmud Ahmedinejad'ın hükümet başkanlığı yaptıkları dönemler hem tarih açısından örtüşmekte hem de iki ülkede de İslami muhafazakârlığın önceki dönemlere göre daha görünür olduğu bir zaman dilimine denk gelmektedir. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini muhafazakâr-demokratik olarak tanımlayarak yeni bir sayfa açmış, partinin en önemli figürü olan Erdoğan 10-11 Ocak 2004'te gerçekleştirilen Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu'nda partisinin muhafazakâr demokrasinin temellerini attığını belirtmiş (Hürriyet, 10.01.2004), 2010 yılında Hüseyin Çelik, partinin muhafazakârlığının ahlaki ve toplumsal konularla sınırlı olduğunu ifade etmiştir (Hürriyet, 28.03.2010). AK Parti ve Erdoğan'ın neoliberal-muhafazakâr çizgisi özellikle nüfus artışı ve güçlü aileleri teşvik eden açıklamalarında belirgindir. Neoliberalizm devletin refah ve sosyal politika ile ilgili harcamalardan çekilmesini öngörürken, muhafazakâr söylem bu politikaları ahlak ve din vurgusu ile kolaylaştırmaktadır. Muhafazakâr söylemin aileye ve anneliğe olan vurgusu, devletin çeşitli yükümlülüklerini kadınlara yüklemekte (örneğin kadınların istihdamdan çekilmesi, çocuk-yaşlı bakım yükünün devlet yardımlarına karşılanmasındansa aileye transferi, sosyal güvenlik kuruluşları için masraflı olacak olan sezaryen doğumlar yerine normal doğumun teşviki gibi), böylece neoliberalizmin özelleştirme, devletin piyasadan elini çekmesi ve sosyal yardımların kısıp devletin küçülmesi politikalarının hayata geçebilmesi kolaylaşmaktadır.¹ Geniş ailelere ve gençlerin ayrı eve çıkmayıp ebeveynlerine bakma sorumluluğuna sıklıkla atıfta bulunan Erdoğan (ör.bkz. Siirt ziyaretine denk gelen 2005 Anneler Günü nedeniyle yaptığı konuşma, Milliyet, 8 Mayıs 2005), Batı ile Türkiye'nin farkını ortaya koymak isterken sık sık aile kurumunu öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, yeni evlilere sıklıkla üç çocuk tavsiyesinde bulunmakta, çeşitli konuşmalarında Batı'nın yozlaşan ve yaşlanan nüfusuna karşı Türkiye'nin değerlerine sahip çıkan ve çoğalan ailesini vurgulamaktadır.

İran'da ise İslam devriminin ve devrimin en önemli figürü Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin devlet başkanlığının ardından Haşimi Rafsancani (1989-1997) ve Muhammed Hatemi (1997-2005) dönemleri görece olarak liberal ve kadınların toplumsal hayattaki görünürlüğüne arttığı dönemler olmuştur. Mahmud Ahmedinejad'ın devlet başkanlığı dönemi (2005-2013) ise İslami normların daha katı bir şekilde uygulanmasıyla ve devrimciliğe dönüşle karakterize edilebilir. Erdoğan gibi Ahmedinejad da neoliberal-muhafazakâr bir liderdir. IMF kredilerini kabul ettiği 1988'den beri İran hükümetleri neoliberal ekonomi programlar izlemekte, özelleştirmeler yapmakta ve kamu harcamalarını kısımaktadır (Mather, 2006). Kadınlar üzerinden izlenen ve muhafazakâr görünen söylem, evliliğin ve doğumun teşviki ile kadınların iş piyasasından çekilmesini de teşvik etmekte, sosyal yardımlar kısılmakta, nüfus artışı ile artan ucuz işgücünün

¹ Neoliberalizm ve muhafazakârlık ilişkisi ile ilgili pek çok makale yazılmıştır; özellikle bkz. Acar ve Altunok (2013) ve Yeğenoğlu ve Coşar (2012).

ekonomiyeye katkı yapması beklenmektedir. Bu sebeple her iki liderin de kadınları annelik-çocuk doğurma-yaşlılara bakma bağlamında zaman zaman gündeme getirmesinin sebebi neo-liberal ekonomi politikalarında aranmalıdır. Bu makalede incelenecek olan Erdoğan'ın başbakanlık ve Ahmedinejad'ın devlet başkanlığı dönemleri her iki ülkede de bir neoliberal ve muhafazakâr dönüşüm dönemidir ve bu makale bu dönüşümün kadınlar üzerinden görünür kılındığını ileri sürmektedir. Bu sebeple bu makalede her iki ülkenin son yıllarda önemli dönüşüm yaşadığı üç kritik alan - devletin nüfus planlamasına yaklaşımı, kadınların eğitime ve işgücü piyasalarına katılımı - karşılaştırılacaktır. Doğum kontrolünün teşviki ile eğitim ve işgücü piyasası gibi kritik alanlara kadınların katılımının analiz edilmesi, her iki ülkedeki eşitsizlik biçimlerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. İran'da Nüfusun Kontrolü

1.1 Aile planlaması

Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi'nde devletin egemenliği altındaki halk kitlesini oluşturan bireylerin bedenlerinin kontrol altında tutulması olarak tanımladığı biyo-iktidardan bahseder (1994: 103-106). Biyo-iktidar "kapitalizmin gelişmesinin vazgeçilmez bir ögesi"dir (1994:103) ve nüfus planlamasının devletin kontrolünde olması, Foucault'ya göre biyo-politikanın temelindedir; devlet ölüme ve yaşama karar verendir. Çocuk sahibi olma kararı kadınların sağlığı, üreme hakkı veya bireysel tercihlerinden ziyade devletler tarafından nüfus politikalarının bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Yüksek doğurganlık oranı, devrim ile kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi programının bir önceliği olarak ele alınmasa da İran-İrak Savaşı sırasında hükümet kürtaj ve doğum kontrolü yöntemlerini yasaklayan doğum-yanlısı bir tutum benimsemiş, Müslüman ailenin yüceltilmesi ve evlilik yaşının kızlar için ergenlik çağına indirilmesi konusunda bildirilerde bulunmuştur (Moghadam, 2003:197). Bu sayede kadınlar, dini ve milli bir görev olarak daha fazla çocuğa sahip olmaya ikna edilmiştir.

İrak'la olan savaşın sonu, İslam Cumhuriyeti'nin aile planlaması politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Uzun savaşın bir sonucu olarak, İran, yüksek yoksulluk belirtileri içeren ve doğum-yanlısı programların daha da kötüleştiği bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple, Rafsancani hükümeti bir aile planlaması stratejisi oluşturmaya başlayarak kritik alanlarda birçok değişiklik getirmiştir. Doğum kontrolü yöntemlerinin yasaklanması 1989'da resmen kaldırmıştır. Sağlık Bakanlığı aile planlamasına teşvik amacıyla evli çiftlere ücretsiz doğum kontrolü hizmetleri vermeye başlamış (Moore, 2007:55), Şii din adamlarının fetvalarıyla meşrulaştırılan aile planlaması programı kısa sürede çok başarılı olmuştur. Bu şekilde toplam doğurganlık oranı 1985 yılında kadın başına 5,6 doğumdan 2000'de 2,0 doğuma düşmüştür (Moghadam, 2003: 211). Ayrıca doğurganlık hızındaki düşüş, kadın başına doğum oranının 8,1'den 2,1'e düştüğü kırsal alanda bile belirgindir. Sonuç olarak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine kıyasla İran bu dönemde kontraseptif kullanım oranı en yüksek ülke haline gelmiştir (Dünya Bankası [WB MENA Report],2009: 32). Hatemi (1997-2005) döneminde doğurganlık hızı kadın başına 1,8 çocuğa kadar düşerek devam etmiştir.

Ahmedinejad'ın aile planlaması programı ile ilgili getirdiği ilk değişiklik, Hatemi tarafından 1997'de kurulan, Cumhurbaşkanlığı'na direk bağlı olan ve kadın sorunları konusunda Cumhurbaşkanlığına danışma hizmeti veren Kadınların Katılımı Merkezi'nin (*Markaz Omoor Mosharekat Zanan*) adının ve Kadın ve Aile İşleri Merkezi (*Markaz Omoor Zanan ve Khanevdeh*) olarak değiştirilmesidir. Merkez'in programları ve yayınları, kadınlar için ev hanımlığı rolünü vurgulamakta ve işgücü piyasasına ve siyasete katılımlarını caydırmaktadır (Akbari, 2009). Ayrıca Merkez, "iyi bir ailenin" omurgası olarak İslam ahlakının ve öğretilerinin önemi vurgulamaktadır.

Ahmedinejad, cumhurbaşkanlığı döneminde aile politikaları ile ilgili örnekleri aşağıda verilen birçok öneri sunmuştur:

- 2005 yılında genç çiftlerin evlenmelerini teşvik etmek için "İmam Reza Aşk Fonu" (Sandoq-e Mehr-e Imam Reza) öne sürülmüştür. İran hükümetine göre İran'da evli nüfusun azalması ve kadınların evlilik yaşının yükselmesi, işsizlik ve ekonomik krizin olumsuz bir sonucudur. Bu nedenle, evlenmemiş genç çiftlere faizsiz krediler verilmesinin evlilik süreçlerini kolaylaştıracağı ve çocuk sayısını artıracığı düşünülmüştür (Yaghmai, 2015: 47). Bu proje hayata geçmediyse de Ahmedinejad bu amaçla dini kuruluşlardan destek almayı başarmıştır.

- Ahmedinejad 2010 yılı itibariyle İranlılara daha genç yaşta evlenme çağrısında bulunan açıklamalar yapmaya başlamıştır. Ahmedinejad'ın bakış açısına göre kadınlar 16-17 erkekler ise 20 yaşında evlenmelidir (Reuters, 2010). (İran İstatistik Merkezi'ne göre 2017 yılında kadınların ortalama evlilik yaşı 23, erkeklerin ise 27,4'tür (AMAR, 31.05.2017)

- Buna ek olarak geniş aileler teşvik edilmiştir. Ahmedinejad, 2012 yılında 'Çocukların Geleceği için Fon' olarak bilinen bir yasayı önermiş, bu bağlamda, hükümetin yeni doğan her bebek için 950 dolar ve gelecek 18 yıl boyunca aylık 95 dolar vereceği bir finansal yardım projesiyle doğum yanlısı önerilerini ileri sürmüştür. Bu dönemde "daha mutlu bir yaşam için daha çok çocuk" ve "yaşlılaşıyoruz" gibi doğum yanlısı sloganlar popüler hale gelmiştir (Yaghmai, 2015: 8).

Ahmedinejad'ın geniş aileleri teşvik etme konusundaki çabası anti-emperyalist söylemiyle de bağlantılıdır. Ahmedinejad'a göre aile planlaması İran'ın işgücünü azaltan bir tür 'Batı planı' iken, İran'da doğurganlık oranının yükseltilmesi İran ekonomisini Batılı ekonomilere karşı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ahmedinejad'ın İran'daki doğurganlık oranını artırma yönündeki önerilerinin Meclis tarafından reddedilmesine rağmen, bu konu İslam Cumhuriyeti'nin dini lideri Ali Hamaney'in programının önemli bir parçası halinde kalmaya devam etmektedir (Roudi, 2012).

Ahmedinejad hükümetinin son yılında aile planlaması programı bütçesi durdurulmuştur. Ancak, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve doğum öncesi bakım ile yakinen bağlantılı olduğu için Sağlık Bakanlığı aile planlaması programlarını tümünden sona erdirmemiştir (Roudi, 2012). Hükümet tarafından doğurganlık hızı konusunda alınan önlemler, sonuç bölümünde de belirtileceği gibi, oldukça radikaldir.

1.2 Eğitim hayatında kadınlar

Üniversiteye kayıtlı kadın öğrencilerin oranı devrimin olduğu 1979 yılında %32 iken 1989'da %28'e düşmüştür (Farasatkah' dan aktaran Mehdizadeh ve Scott, 2011: 147). 1989 yılında sadece 485 kız öğrenci hukuk fakültelerine kayıtlıdır (Moghadam, 2003: 203). Tarım ve veterinerlik alanlarındaki fakültelere kadınların kayıt oranı 1979'da %18,4 iken 1989'da %4,1'e, sağlık alanında %53,8'den %42,5'e düşmüştür. Yüksek lisans ve doktora eğitiminde de kadınlar sırasıyla %28,8 ve %25,4 gibi düşük bir orana sahiptirler (Mehdizadeh ve Scott, 2011: 148).

Rafsancani döneminde kadınların yükseköğrenim fırsatları gelişmiş, üniversitelerdeki kadın öğrenci kotası artırılmıştır. Yükseköğrenimdeki kadın sayısındaki patlama, liselerden mezun olanların %59,8'inin kadın olduğu 1998 yılında başlamıştır (Mehdizadeh ve Scott, 2011:148). Kadınların okula devam etme oranlarının artma nedenleri arasında kimi yazarlar İran'daki eğitimin İslamlaşması ve kızlarla erkeklerin ayrılmış sınıflarda okumasını göstermektedir. Temelde, İslami eğitimin hiçbir zararı olmadığına inanmalarından dolayı ebeveynlerin kızlarını üniversitelere göndermekten endişe etmediği belirtilmektedir (Iravani ve Arvaneh, 2012:220).

Kız öğrenci sayısının hızla artmasına rağmen eğitimlerine yönelik birçok kısıtlama bulunmaya devam etmektedir. İran hükümetleri cinsiyet ayırımına sıkı şekilde bağlı bir eğitim sistemine devam etmektedir. Bu nedenle, resmi ders kitapları toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir iş bölümünün varlığını teşvik etmekte, kadınları ev içi rollerle kısıtlamakta veya iş hayatındaki kabul edilebilir kadın örneği olarak öğretmenleri göstermektedir (Mohammadi, 2007: 2). Dahası, okul kitaplarında sadece İslam'ın doğuş döneminden kalma dini kadın örnekleri bulunmakta ve sporcu, sanatçı veya araştırmacı kadınlara yer verilmemektedir. Böylece, kadınların erkeklere has olarak görülen alanlara girmesi en başından önlenmiş olmaktadır (2007: 3).

Majid Mohammadi'nin belirttiği üzere, kadınlar ziraat, mühendislik, jeoloji ve muhasebe bölümleriyle ilgili olmak üzere 64 alanda üniversite eğitimine neredeyse uygun bulunmamaktadırlar (2007: 2). Dahası, yer değiştirme ve seyahat gerektiren tüm işler ağırlıklı olarak erkek mezunlara sunulmaktadır. Bu durumda, kadınların "erkek alanlarına" katılımı yalnızca hükümet politikaları tarafından değil, aynı zamanda potansiyel işverenler tarafından caydırılmaktadır (Iravani ve Arvaneh, 2012: 221). Buna karşın, kabul edilen kadın sayısı arttıkça jinekoloji ve benzer uygulamalı sağlık alanları "kadınlaştırılmış alanlar" haline gelmiştir.

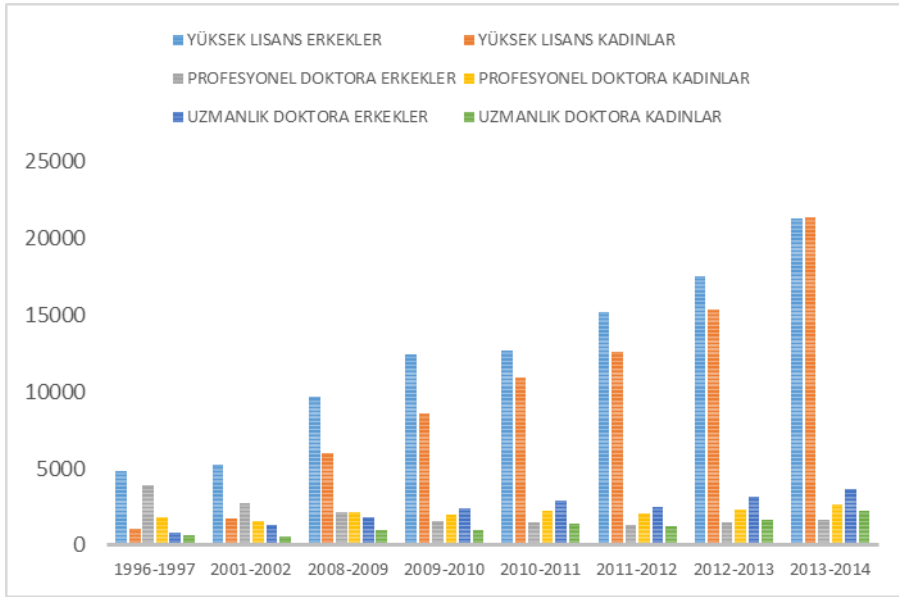
Yükseköğretime kadınların artan sayıda katılımına yönelik endişeler, Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde açıkça dile getirilmeye başlanmıştır. 2008 yılında hükümet üniversitelerin belirli alanlarına kız öğrencilerin kabulünün azaltılmasıyla ilgili niyetini belli etmeye başlamış, aynı yıl *Sazeman Sanjesh* (yükseköğretime kabul kurumu) 2006'dan beri erkekleri önceleyen ve kız öğrencilerin kabulünü kısıtlayan de facto bir kota sistemi uygulamakta olduğunu açıklamıştır (Vakil, 2011: 189). Buna ek olarak, kadınların kayıt oranlarının erkeklerden fazla olduğu Tıp, Diş Hekimliği ve Eczacılık bölümlerine giriş sınavlarında %50 kotası uygulanmaya başlanmıştır (Dünya Bankası [WB MENA Report] 2009: 32). Sınırlamalara rağmen, üniversitelere kayıtlı kadın öğrenci sayısı artmaya

devam etmiş ve 2011-2012 eğitim yılında kayıtlı 430.881 öğrenci ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır (İran İstatistik Merkezi Yıllığı 1392).

2008 yılından itibaren Ahmedinejad yönetimi, İran'da kadın işsizliğinin yüksek olması nedeniyle kadınların yükseköğrenime katılımının ülkenin sermayesinin boşa harcanması olduğunu, kadınların üniversitelere kabullerini azaltmak gerektiğini savunmaya başlamıştır. Buna ek olarak, Petrol Endüstrisi Üniversitesi ve İsfahan Üniversitesi gibi üniversiteler, kadın uzmanlara yönelik talebin düşük olması nedeniyle artık kadın öğrencileri kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Diğer üniversiteler ise, "kadınlar için uygun olmayan bazı alanlara" kadın öğrenci kabul etmeyecekleri yönünde açıklamalar yapmaya başlamıştır (Shirazi, 2014: 40). Eylül 2009'dan sonra kadın öğrencilerin kendi şehirlerindeki üniversitelerde eğitim alması zorunluluğu getirilmiştir (Vakil, 2011: 189). Söz konusu tedbir Parlamentonun Adalet Komisyonu Başkanı tarafından yurt imkânlarındaki kısıtlılıklar sebebiyle ve kızların ulaşımı gibi ciddi sorunların çözümü için bir yol olarak gerekçelendirilmiştir.

Kota sisteminin arkasında tartışılması gereken birçok konu vardır. Dünya Bankası'nın 2009 yılı raporunda, mühendislik, imalat ve inşaat alanlarında 2006'da mezun olan kadınların oranının %23'e ulaştığını belirtmiştir (Golnar, 2009: 32). İran İstatistik Yıllığı 1392'nin verilerine göre Matematik ve Fizik gibi geleneksel olarak "erkek alanları" olarak anılan bilim dallarında da kadınların sayısı giderek artmaktadır. 2008-2009'a doğru kadınların yüksek lisans katılma oranı da artmış, böylelikle kadınlar yüksek profilli işlere başvurabilmişlerdir. Grafik 1, kadınların son yıllarda yüksek lisans ve doktora kayıt eğilimini göstermektedir:

Grafik 1: İran'da Lisans ve Yüksek Lisans mezunları

(Kaynak: İran İstatistik Merkezi Yıllığı 1392, <https://www.amar.org.ir/Portals/1/yearbook/1392/preliminary.pdf>)

Bu eğilim ışığında hükümet, 'ekmek kazananlar' olarak kabul edilen erkeklerin işsizliğini önlemek amacıyla acilen bir kota sistemi uygulamaya ihtiyaç duymuştur. Mehran Golnar'a göre (2009), bu durum Orta Doğu bölgesinde genel bir eğilimdir; 'geleneksel cinsiyet paradigması' erkekleri ailenin ekmek kazananı olarak belirlerken kadınları da 'korunmaya muhtaç' olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, kadınların bazı alanlara ve üniversitelere erişimini engellemeye yönelik resmi politika, son bölümde de tartışılacağı gibi, İran'daki doğum sayısını artırma stratejisine bağlı olarak da yorumlanabilir.

1.3 İşgücü piyasasındaki kadınlar

İslam Devrimi'nin İran'da kadın istihdamı üzerindeki etkisi karmaşıktır. Bir yandan devrim sonrasında kadın istihdam oranı düşerken (1976'da %11,1 iken, 1986'da %6,8 ile en düşük seviyededir; Mohammadi, 2007: 2), diğer yandan, kadınlarla erkek arasındaki ayrım bir şekilde ülkenin resmi ekonomisinde kadınlara yeni bir rol kazandırmıştır. Bu bağlamda kadınlar, sadece kadınlara hizmet sunan yüzme havuzlarında ve plajlarda cankurtaran olarak, taksi şoförü olarak ve parklar, bankalar ve hastaneler için çalışmaya başlamışlardır. Yeni oluşan bu iş piyasasında istihdamdaki cinsiyet farkı 1976'da %51,4 iken 2006'da %46'ya düşmüştür (İran İstatistik Merkezi verileri, aktaran Erfani, 2012: 7). Bununla birlikte, işsizlik veya alt istihdamla yüz yüze kalanlar yine kadınlardır. Ancak, yukarıda belirtildiği üzere üniversitelerdeki öğrencilerin çoğu da kadındır. Bu nedenle, işsizlik İran'da bir toplumsal cinsiyet meselesidir ve kadınların meslekleri söz konusuysa çok daha şiddetlidir.

Üniversitelerdeki artan kadın öğrenci oranları göz önüne alındığında, kadınların eğitim düzeyinin işsizlik oranları ve buldukları geçici süreli ve az ücretli işlerle bağdaşmadığı görülmektedir. Alınan eğitim ile ücret arasında doğru orantı olması beklenirken, üniversite mezunu kadınlar çoğunlukla düşük profilli ve az maaşlı işleri kabul etmek zorunda kalmakta ve çoğu durumda bu sebeple iş piyasasından çekilmektedir (Irvani ve Arvaneh, 2012: 221).

Shavarini (2005), işgücüne kadın katılımının az olduğu İran'da kadınların üniversite eğitimi almaya niçin istekli olduğunu araştırdığı çalışmasında, üniversite eğitiminin kadınlar için kısıtlayıcı aile çevresinden ayrılıp kısıtlı da olsa özgürlüğü deneyimleyebildikleri bir yer, bir umut alanı ve bir sığınma; evlilik piyasasında kadının değerini artıracak bir yatırım; finansal bağımsızlık sağlama ihtimali olan bir hak; ve kadınların saygınlık kazanabilecekleri bir araç olarak algılandığını ortaya koymuştur (s.329).

Mohammadi, 2000 yılında yüksek profilli pozisyonların yüzde 97'sinde erkeklerin bulunduğunu belirtmektedir (2007: 17). Ayrıca, 'kadınsal alanlara' kabul edilen kadın sayısının artmasına rağmen, kadınlar halen düşük dereceli uzmanlar olarak çalışmaktadır. Bunun nedeni, uzmanlık çalışmaları yapabilenlerin ve doktora sahiplerinin ağırlıklı olarak erkek öğrenciler olmasıdır. Bu nedenle, üniversite seviyesinde bile olsa, 'yüksek profilli işler erkekler tarafından işgal edilmektedir, çünkü İran'daki Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı, sadece doktora mezunlarının bu tür görevlere başvurabileceğini belirtmektedir (Golnar, 2009: 555). Kadınlar, aynı zamanda erkeklere kıyasla daha kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadır; annelik izni ve

yeni annelere yönelik diğer haklardan dolayı şirketler kadınlardan daha çok erkekleri işe almaktadırlar (Samimi, 2013b).

Dünya Bankası verilerine göre, İran'da kadınların işgücüne katılım oranı 1990 yılında %10,4 iken 2017 yılında %19'a ulaşmıştır. Bu oran, düşen doğurganlık oranı ile paralel olmakla birlikte, işten çıkarmaya maruz kalanlar yine kadınlar olmaktadır. Kadınların karşılaştıkları ayrımcılık ve iş yerindeki engeller, düşük nitelikli işlerde çalışmalarına ya da kayıt dışı sektörde kariyer yapmalarına yol açmaktadır. Sedghi (2007), son yıllarda kadınların ev ve aile işçiliği gibi kayıt dışı istihdama katılımlarının hızla artmakta olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, Elhum Haghghat-Sordellini, medeni halin de dikkate alınması gereken bir faktör olduğunu belirtmiştir. İran'daki evli kadınların bekar ve dul kadınlara kıyasla en düşük işgücüne katılma oranına sahip oldukları görülmüştür. Boşanmış kadınlar ise en yüksek işgücüne katılma oranına sahiptir (2010: 148).

2013'te Ahmedinejad, kadınların çalışma saatlerinin azaltılmasına ilişkin bir yasa tasarısı önermiştir. Söz konusu tasarı kamu ve özel sektörde çalışan tüm kadınları kapsamaktadır. Tasarıya göre hane halkına başkanlık yapan, özürü veya hasta bir çocuğa ya da eşe bakan veya yedi yaşından küçük çocuk sahibi olan kadınlar haftada 36 saat çalışacak, ancak 44 saatlik tam mesai için para alacaklardır. Bu kadınlar daha az saat çalışmayı tercih etmezlerse bunun yerine her ay iki gün süreyle ücretli izin alabileceklerdir (Samimi, 2013a). Ahmedinejad, eğitim ve sağlık gibi kadınların sadece kadınlara hizmet verdiği alanlar dışında çalışan kadınlar için de evden çalışmayı da önermiştir (Kian, 2014). Böylece kadınların erkeklerin hakim olduğu çalışma ortamından çıkması, kadınlarla erkeklerin ayrı ortamlarda çalışması ve kadınların esas sorumlulukları olan ev içi işleri aksatmamalarını sağlanacaktır.

Sonuç olarak, kadınların işgücüne ve eğitime katılımı da, aile planlaması hakkındaki devlet politikaları gibi oldukça siyasiydir. Bu nedenle, "İran'da kadınların eğitim ve istihdama erişimi, tarihsel olarak oldukça değişken bir durumdur ve ekonominin insan sermayesinin geliştirilmesine bağlı olmayan bir sorundur" (Mehdizadeh ve Scott, 2011: 147).

Rezai-Rashti ise, kadın işsizliğinin yalnızca erkek egemen kültürle açıklanamayacağını savunmaktadır (2011: 93). İran ekonomisi petrole dayalı bir yapıya sahiptir ve genç nüfus oldukça fazladır. Petrol temelli rantıye devletin ekonomisi emek-yoğun bir sanayi ya da hizmet sektörü ağırlıklı işgücünden ziyade sermaye-yoğun bir girişim gerektirmektedir, böyle bir ekonomi ise genç nüfusa yeterince istihdam sağlayamamaktadır.

Devlet aygıtlarıyla iş birliği yapan düşük gelir seviyesindeki ailelerden gelen kadınlar ve İslamcı kadınlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda, Sedghi (2007), yoksul kadınların seferber edilmesinin örtünmenin zorunlu hale getirilmesi sürecinde ve şu andaki katı İslami uygulamalara uyulmasında önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu şekilde, yoksul ailelerden gelen dindar kadınlar düzenli olarak İslami kuralları sağlamaktan sorumlu olan Besic kadınları ve Zeinab Kızkardeşleri gibi gruplara katılmaktadırlar (Moghadam, 2003: 176). Bu kadınlar genellikle düşük eğitim seviyesine sahiptir ve yaşları 16 ile 30 arasında değişmektedir. İslam devleti için yaptıkları hizmet karşılığında maaş, yemek ya da tüketici malları için kuponlar ve hatta sosyal hizmetler almaktadırlar (Sedghi, 2007: 216). Hatemi hükümeti döneminde bu birliklerin eylemleri

çaydırılmış olmasına rağmen, cumhuriyetin ilk yıllarında rejimin bel kemiğini oluşturan mosta'zafin (yoksullar) ile devlet arasındaki iş birliği Ahmedinejad döneminde yeniden canlanmıştır.

Ayrıca bazı yüksek profilli İslamcı kadınlar, Ahmadinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde açıkça cinsiyet eşitliği fikrine karşı politikalar izlemişler, Ahmadinejad yönetimi "kadınları kullanarak, kadınların aktivizmini yok etmeye" çalışmıştır (Vakil, 2011: 190). Bu bağlamda, rejimin Sussan Keshavarz, Nasrin Soltankhah ve Fatemeh Ajorlou gibi önde gelen kadın destekçileri üniversitelerde cinsiyet kotalarını desteklemiş ve kamusal alanda kadınlarla erkekler için ayrı alanların yaratılmasını teşvik etmişlerdir. 2009 yılında Ahmedinejad'ın tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Keshavarz ve Ajorlou'nun isimleri Ahmedinejad tarafından yeni hükümette bakanlık için önerilmiş ancak Meclis tarafından reddedilmiştir. Bununla birlikte, daha önce milletvekilliği ve Meclis'in Kadın, Aile ve Gençlik Komitesi başkanı olarak da görev yapmış olan Marzieh Vahid Dastjerdi, Sağlık ve Tıbbi Eğitim Bakanı olarak kabul edilmiş ve devrimden sonraki ilk kadın bakan olarak görevine başlamıştır. Dastjerdi, İran'ın BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) taraf olma ihtimalini yaratacak bir yasa tasarısına şiddetle itiraz etmiş, boşanma ve çocukların velayetiyle ilgili olarak kadınların aile durumunu karmaşık hale getiren kanunların önünü açmıştır. Buna ek olarak Dastjerdi, Ahmedinejad'ın evli bir kadının iş günlerinin azaltılması ve çok eşlilik de dahil olmak üzere aileye yönelik politikalarını desteklemiştir (Vakil, 2011: 190).

Son yıllarda bazı İslamcı kadınlar da kadın hakları ve fırsat eşitliği konusuna eğilmeye başlamışlardır (Sedghi, 2007: 247). Moghadam'a (2003) göre, İslamcı kadınların muhafazakâr olmayan kadınlara kıyasla hükümet kurumlarına daha fazla erişim imkânı bulunmakta, ve bu pozisyonlarını kamuoyu yaratmak ve adalet için daha üst düzey yetkililere başvurmak amacıyla kullanabilmektedirler (Moghadam, 2003: 216). Bu mücadeledeki en önemli İslamcı kadınlardan biri, kadın haklarını savunan ünlü entelektüel ve akademisyen Zahra Rahnavard'tır. Rahnavard, iki dönemlik cumhurbaşkanlığı süresince Muhammed Hatemi'nin danışmanlarından biri olmuştur. Ayrıca, Zahra Rahnavard Tahran'daki Al-Zahra Üniversitesi rektörlüğü yapmış, ancak Shirin Ebadi'yi ders vermek için davet etmesi nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştır (Ebadi, 2016). Rahnavard, 2009 seçimlerinde eşi Mir Mousavi'nin seçim kampanyasına da aktif olarak katılmış, bu sebeple de Ahmedinejad'ın saldırılarının hedefi haline gelmiştir (Doucet, 2009 ve Turrent 2010).

2. Türkiye'de Nüfusun Kontrolü

2.1 Aile planlaması

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, Türkiye, savaş nedeniyle önemli ölçüde azalan nüfusunu artırmayı amaçlayan doğum yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Doğum kontrolü yöntemlerinin ithalatı yasaklanmış, kürtaj uygulamaları 1926'da kabul edilen Türk Ceza Kanunu'nda ve kanunda 1936 ve 1956'da arda arda yapılan değişikliklerle ağır bir biçimde cezalandırılmış, devlet uzun yıllar boyunca geniş ailelere maddi destek sağlamıştır (Akın, 2007: 84). 1960'lara gelindiğinde ise hükümet hızlı nüfus artışı ve doğurganlık oranını düşürmek için önlemler almak zorunda kalmıştır. 1965 yılında yeni Nüfus Planlaması Kanunu kabul edilmiş, tıbbi sebepler amacıyla yapılan kürtaj suç

olmaktan çıkarılmıştır. Bu bağlamda devlet bazı doğum kontrol yöntemlerini ücretsiz olarak sağlamaya başlamıştır ve bu uygulama halen devam etmektedir. 1983'te kabul edilen 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un 5. Maddesine göre, "gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca olmadığı takdirde" gebe kadının isteği, evliyse eşinin rızası ile kürtaj yapılabilirken, onuncu haftadan sonra "gebelik, annenin hayatını tehdit ettiği veya edeceği veya doğacak çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır maluliyete neden olacağı hallerde doğum ve kadın hastalıkları uzmanı ve ilgili daldan bir uzmanın objektif bulgulara dayanan gerekçeli raporları" ile yapılabilir. Türk Ceza Kanunu'na göre ise mağduru olduğu bir suç sonucu gebe kalan kadın, gebelik süresi yirmi haftayı aşmadıysa kendi rızası ile gebeliğine uzman hekimler tarafından ve hastane ortamında son verilebilir (TCK, 99/6).

Erdoğan başbakanlığındaki AK Parti hükümetleri, nüfus planlaması konusunda İran'da Ahmedinejad'inkine benzer şekilde aile merkezli bir dönüşümü temsil etmektedir. Bu bağlamda 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı"na dönüştürülmüştür. Batı toplumlarının nüfusun yaşlanmasından doğan bir krizle karşı karşıya kalacaklarını sıklıkla vurgulayan Erdoğan ve partisinin söylemlerinde, bir ailenin bağlarının kopması Batı toplumlarına özgü bir felaket ve ahlaki gerilemenin bir işareti olarak algılanmaktadır (Yazıcı, 2012:115). Ayrıca, İran'ın aksine Türkiye'de yeni evlenecekler için fonlar ve bebek yardımları yürürlüğe konabilmiştir. Ahmedinejad'inki kadar net olmasa da Erdoğan'ın ifadelerinde de Türkiye'deki düşük doğurganlık seviyesi, Batılı fikirlerin yaygınlaşması ve 'Batı'nın Türkiye ile ilgili planları' ile kuvvetli bir şekilde bağlantılı görülmektedir (Yazıcı, 2012: 114). Nitekim Erdoğan, kadınlara "doğum kontrolü oyununu bozma" çağrısı yapmış, sezaryen doğumlar ve kürtajı teşvik eden uygulamaların amacının Türkiye'nin nüfusunu azaltmak ve Türkiye'nin milletler yarışında geri kalmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir (TRT Haber, 18.06.2013).

Kürtaj, Erdoğan'a göre cinayettir ve anne karnında bir bebeği öldürmekle doğduktan sonra öldürmek aynıdır (BBC, 25.05.2012). Sezaryen doğumlar ise "bu milletin nüfusunu dengeleme operasyonudur" çünkü "sezaryen doğumla ikiden fazla çocuk olmaz" (Habertürk, 29 Mayıs 2005). 2002-2013 yılları arasındaki AK Parti hükümetlerinde Sağlık Bakanı olarak görev yapan Recep Akdağ kadınların normal doğuma teşvik edilmesi gerekliliğini sürekli vurgularken, Erdoğan, bu konuda kadınların söz sahibi olması gerektiği yönünde getirilen eleştirileri ise ülkenin başbakanı olarak her meseleden sorumlu olduğunu ifade ederek reddetmiştir (Habertürk, 29.05.2005).

Sağlık Bakanı, kürtajın tıbbi gereklilikler hariç gerekirse tamamen yasaklanabileceği (NTV, 29.05.2012), hükümetin yaşam hakkını önemseydiği, kürtajın bir aile planlama yöntemi olamayacağı, "annenin başına kötü bir şey gelmişse" bile bu durumda doğacak bebeğe devletin bakacağı ifadeleri ise kürtajla ilgili kısıtlamalar getirileceğinin sinyallerini vermiştir (Radikal, 31.05.2012). Tüm açıklamalara rağmen 2827 sayılı Kanun herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Ancak, fiili olarak kürtaja erişim zorlaşmıştır. Mor Çatı Kadın Sığınağı'nın kamu hastaneleri ile ilgili araştırması hekimlerin kürtaj uygulamasından çekinmekte olduğunu, halkın gözünde ise kürtajın yasaklandığı yönünde bir izlenim bulunduğunu ortaya koymaktadır (Mor Çatı, 2015).

Erdoğan anneliğin kutsallığına da dikkat çekmektedir. 2007 yılında Dünya Kadınlar Günü nedeniyle yaptığı bir konuşmada bir yandan “kadına karşı ayrımcılığın ırkçılıktan tehlikeli” olduğunu ve “işkenceye sıfır tolerans olduğu gibi [kadınlara yönelik] şiddete de sıfır tolerans gösterilmesi” gerektiğini ifade ederken, bir yandan da cennetin babaların değil annelerin ayakları altında olduğu yönündeki hadise atıfta bulunarak annelerin ayaklarının öpülesi olduğunu vurgulamıştır (Hürriyet, 07.03.2007). Erdoğan, 2008 yılındaki anneler günü mesajında ise “bizi millet yapan değerlerin her birimizde hayat bulmasında, yaşatılmasında en çok annelerin payı” olduğunu ve “annelik gibi kutsal bir sorumluluğu üstlenen kadınlarımız(ın), sadece yeni nesillerimizin değil, millet olarak geleceğimizin de, gelenek ve değerlerimizin de taşıyıcısı durumunda” olduklarını belirtmiştir (İHA, 11.05.2008). Böylece ayrımcılık ve şiddeti anne olan kadınlara yönelik bir tehlike olarak algılamak bir yandan da kadınlara nesilleri yaratmak gibi milli bir görev yüklemektedir.

Tüm bu açıklamalara rağmen, TÜİK verilerine göre, 2017 yılında her iki doğumdan biri sezaryen doğumdur ve ortalama hane halkı büyüklüğü yıllar içinde azalarak 2017’de 3,4 kişiye kadar düşmüştür. Nüfus artış hızı yıllık binde 12,4’e, toplam doğurganlık hızı ise 2,07’ye düşerek nüfusun yenilenme hızının altında kalmıştır. 2017 yılında ilk canlı doğumunu yapan kadınların ortalama yaşı 26 olurken, kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 24,6’ya yükselmiştir (TÜİK Dünya Nüfus Günü 2018 verileri).

2.2 Eğitim hayatında kadınlar

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesi, “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz”, “İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır” hükümlerine yer vermektedir. Türk eğitim sistemi ise kısa aralıklarla birçok köklü değişikliğe uğramıştır. 1997 yılında temel eğitim ilkökul ve orta okulu kapsayacak şekilde kesintisiz olarak 8 yıla çıkmıştır ve 2012 yılına kadar bu şekilde kalmıştır.

2011 TÜİK verilerine göre, 3.171.270 okuma yazma bilmeyen kişiden 2.617.566’sı (%82,5’i) kadındır (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı, 2011). 2011-2012 öğretim yılında ise ilköğretimde okullaşma oranı kadınlarda %98,6, erkeklerde %98,8; ortaöğretimde kadınlarda %66,1, erkeklerde %68,5, yükseköğretimde ise kadınlarda %35,4 ve erkeklerde %35,6’dır (İstatistiklerle Kadın, TÜİK 2012).

Türkiye genelinde kır ve kent arasında okul kayıtlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Göğüş, 2006). Doğu ve güney doğu bölgelerinde kadınların okullaşma oranları erkeklerden daha azdır (2006: 112). Göğüş’ün çalışması, az gelirli ailelerde kızların eğitime katılma oranının hâkim ataerki değerler ve dini inançlar nedeniyle daha düşük olduğunu da ortaya koymaktadır. Eğitim her ne kadar parasız olsa da, gelir azlığı, kıt imkanların erkek çocuklar için ayrılmasına sebep olmaktadır. Erkek çocuklar yazın mevsimsel işçi olarak çalışıp okul zamanında eğitimden faydalanabilirken, kızlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, sık sık hasta kardeşlerine veya aile bireylerine bakmak veya annelerine yardım etmek için okula gelememekte, okuldan alınıp tekstil atölyelerinde çalışmaya gönderilmekte veya erken yaşta evlendirilmektedir. Aynı çalışma, doğu ve güney doğudaki kız çocuklarının önündeki diğer bir önemli engelin dil olduğunu ve annelerin Türkçe konuşmadığı zaman kızlarının da konuşmadığını ortaya koymuştur (s.115-116).

2012 yılında kabul edilen 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim 4+4+4 sistemi olarak ifade edilen 12 yıllık zorunlu eğitime çıkmıştır. Bu yasa ile zorunlu eğitimin süresi uzamış, ilk 4 yılın sonunda öğrencilere meslek eğitimi veren orta okullara gidebilme veya sonraki 4 yıla açıktan devam etme imkânı tanınmıştır. Ancak, dini eğitim veren imam hatip orta okulları haricinde başka bir meslek orta okulu olmadığı için, bu kanun küçük yaşta din eğitimin önünü açan bir hamle olarak değerlendirilip eleştirilmiştir (Gün ve Baskan 2014, 231).

Kanun teklifinin gerekçesinde ise 8 yıllık zorunlu eğitimin “sağlıklı ve verimli bir eğitim ortamının oluşturulması adına ciddi sorunlara neden olmuş ve olmakta” olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda “küçük yaşlardaki öğrencilerin yatılı bölge okullarında ya da taşınmalı eğitim için tahsis edilen servislerin kat ettiği uzun mesafelerde çektikleri eziyetler” ve “özellikle kırsal bölgelerdeki ailelerin küçük kızlarını bu şartlardaki eğitime verme konusundaki ciddi şikâyetleri düşünüldüğünde, bu uygulamanın okullaşma ve özellikle de kız çocuklarının eğitimi adına sorunlara kaynaklık ettiği”ne dikkat çekilmektedir (TBMM Başkanlığı, 2012: 9).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2016) verilerine göre ise yeni eğitim sisteminin kabulü ile temel eğitimdeki cinsiyet oranında kadınlar lehine bir değişime görülmektedir.

Tablo 1: Eğitimde Cinsiyet Oranı

Öğretim Yılı	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim	
1997/1998	85,63	74,70	69,58	
1998/1999	86,63	75,50	69,44	
1999/2000	87,63	74,74	70,96	
2000/2001	88,63	74,41	73,56	
2001/2002	89,63	75,87	75,17	
2002/2003	90,63	72,32	74,33	
2003/2004	91,63	78,01	74,09	
2004/2005	92,63	78,72	74,66	
2005/2006	93,63	78,76	77,20	
2006/2007	94,63	79,65	77,65	
2007/2008	95,63	85,11	78,74	
2008/2009	96,63	88,99	80,08	
2009/2010	97,63	88,59	83,38	
2010/2011	98,63	89,74	86,24	
2011/2012	99,63	93,29	87,38	
Öğretim Yılı	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Yükseköğretim
2012/2013	100,59	102,94	94,15	88,05
2013/2014	100,82	103,69	94,59	89,24
2014/2015	100,57	101,1	95,40	90,15
2015/2016	100,57	103,2	95,56	-

(Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Öğretim, 1. Dönem 2016-2017 https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_03/31152628_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017_1.pdf (s. 7))

Temel eğitimdeki kadınların oranında ciddi bir artış görülse de, bunun toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olmayan bir kaç sebebi olabilir. İlk olarak, MEB istatistikleri okullardan mezun olan değil, kayıt yaptıran kız öğrenci sayısını temel almaktadır, kayıt yaptırmış olmak ise bu öğrencilerin eğitim alıp mezun oldukları anlamına gelmemektedir. İkinci bir sebep, MEB verilerinin örgün öğretim ve açıktan okuma arasında bir ayırım yapmamasıdır. Kız çocuklarının eğitimi düşünüldüğünde, yeni sisteme en temel eleştiri ilk 4 yılı bitiren kız çocuklarının okuldan alınmasına imkan sağladığı ve okuldan alınıp uzaktan eğitime devam ettirilen kızların erken yaşta evlendirilmelerine yol açabileceği şeklinde olmuştur (Eğitim-Sen, 2015). Yeni eğitim sistemi, ilk 4 yıldan sonra çocukların orta okullara açıktan devam etmelerine imkan vermekte olduğundan, aileler kızlarını ilk 4 yıldan sonra okula göndermeyip, gizlice evlendirip, açıktan eğitim veren orta okullara kayıt yaptırabilmekte, böylece bu çocuklar eğitim sisteminin içindeymiş gibi görünmektedir (Cin et.al., 2018: 13). Son olarak, başörtüsü yasağının kalkması ve yalnızca kızların okuduğu, dini eğitim veren imam hatip okullarının sayısının artması ile muhafazakâr ailelerin kızlarını çekinmeden okula göndermeleri de bu artışın sebeplerinden biri olabilir (Cin et.al., 2018: 9). Aynı sebep, 2010 yılından itibaren üniversitelere kayıt olan kız öğrencilerin sayısındaki artışı da açıklamak için de kullanılabilir.

Okullaşma oranları önemli olmakla beraber, kız çocuklarının okullaşmasının artması toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmekte olduğunun bir göstergesi değildir. Okullar hâkim ideolojiyi ve davranış kalıplarını değiştirmeyi her zaman başaramamakta, ders kitapları cinsiyetçilikten arınsa bile “‘iyi, sessiz ve başarılı kız’ ve ‘sert, asi ve delikanlı’ gibi basmakalıp imajlar okul söyleminde, bazı öğretmenlerin tutumlarında, okuldaki kültürel ortam ve etkinliklerde açığa çıkabilmektedir” (Sayılan, 2012: 14). Bu tutumun yansımaları yükseköğretimdeki tercihlerde ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretimde erkek öğrenciler daha çok bilişim ve iletişim teknolojileri, yönetim ve hukuk, imalat, inşaat ve mühendislik alanlarını tercih ederken kadınlar eğitim, beşeri bilimler ve sağlık bilimlerinde yoğunlaşmaktadırlar (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı verileri 2013-2017). Eğitim ve sağlık bilimleri daha ziyade kadın mesleği olarak kabul edilmekte, kadınlar ev içi rollerine uygun görülen bakım ve eğitim hizmetlerine yönlendirilmekte, özellikle öğretmenlik gibi ev içine daha fazla vakit ayırabilmeye imkân sağlayan mesleklerde yoğunlaşmaktadır (2012: 43). TÜİK verileri ile 2016-17 eğitim-öğretim yılında okul öncesi öğretmenlerin %94,72’si, ilköğretim öğretmenlerinin %60,92’si, ortaokul öğretmenlerinin %56,31’i ve lise öğretmenlerinin %49,07’si kadındır. Buna rağmen okul yöneticilerinin çoğunluğu erkektir (2014 verileri ile okul yöneticilerinin yalnızca %11,9’u erkektir (Aljazeera, 05.12.2014).

2.3 İşgücü piyasasındaki kadınlar

TÜİK İşgücü İstatistikleri (2004-2017) verilerine göre, işgücüne katılmayan yaklaşık 28 milyon kişinin 20 milyonu kadinken, kadınların kayıtlı istihdama katılma oranı 2016 TÜİK verilerine göre %28’dir. Bu verilere göre aktif işgücüne katılmayan kadınların yüzde 55’i ev işleriyle uğraşmaktadır, 2017 itibarıyla yaklaşık 11 milyon ev kadını bulunmaktadır. İstatistiki olarak, boşanan ve hiç evlenmemiş kadınlar evli kadınlara göre daha yüksek oranda çalışmaktadır.

Kadınların işgücüne katılmalarının önünde birçok engel bulunmaktadır. Kadınların kararı sıklıkla sosyal normların, kocanın bakış açısının, bakım sorumluluklarının ve kurumsal faktörlerin bir sonucudur (Göksel, 2013: 46-48) ve bu konuda gelenekler ve kültür önemli bir role sahiptir. Türkiye'de, evde sağlığın, çocuk bakımı ve yaşlı bakımı için tek sorumlunun kadın olarak algılandığı toplumsal cinsiyet görüşü devam etmektedir (Özar ve Yakut-Çakar, 2013: 27).

AK Parti yönetimi sırasında çalışma hayatı ile ilgili olarak aşağıdaki yasal düzenlemelerden bahsedilebilir:

- 2003'te, işyerinde ayrımcılığa karşı önlemleri içeren yeni bir İş Kanunu onaylanmıştır.
- 2008-2011 yılları arasında, kadın istihdamını teşvik etmek, ev içi, tarımsal ve evde çalışan işçiler için sosyal güvenlik korumasını uzatmak amacıyla yeni yasalar kabul edilmiştir. Bu konuda 2008 yılında, Mayıs 2008-2010 arasında en az altı aydır iş arıyor olarak kayıtlı olan kadın ve gençlerin sosyal güvenlik sigorta ödemelerinden işverene düşen payın işsizlik sigortası fonu tarafından karşılanacağını öngören bir yasa kabul edilmiştir.
- 2011 yılında kadınların istihdamının artırılması ve fırsat eşitliği sağlanması planı çerçevesinde kadın çalışan istihdam eden işverenlere sosyal güvenlik ödemelerinden muafiyet getirilmiştir.
- Doğum yapan kadınlar için ücretli izin süresinin 16 haftaya uzatılmıştır. Bu sürenin biriminde kadın memurlar 2 yıl, işçiler ise 6 ay ücretsiz izin alabilmektedir.
- 2011'de düşük gelirli kadınlara nakit transferi ile yardım sağlamayı amaçlayan bir fon başlatılmıştır. Bununla birlikte, bu fon, hükümetin, ücretli çalışmaya erişimi artırmak yerine yoksulluğun hafifletilmesi üzerine odaklandığını ortaya koymaktadır (Ayata ve Tütüncü, 2008: 371).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, AK Parti yönetimi kadınların kamusal alana katılımına yeniden yön vermekte ve kadınları aile içinde tanımlamaktadır. Bu muhafazakâr yaklaşım, çalışan bir kadının ev işinden kaçınma hakkı olmadığını ve çalışan bir kadının annelik görevlerini yerine getiremeyeceği görüşünü de içermektedir (Fisher ve Müftüler-Baç, 2011: 382). Bu bağlamda Erdoğan kadın-erkek eşitliğinin değil, kadınların adalet karşısında eşitliğinin gerekli olduğunu belirtmekte, kadın ile erkeğin eşitliğinin "fıtrata ters" olduğunu belirtmekte, kadınların "komünist rejimlerde olduğu gibi" erkeklerin yaptığı her işi yapamayacaklarını, bunun kadınların "narin yapısına ters" olduğunu vurgulamakta, İslam dininin anneliği yücelttiğini belirtmektedir (Hürriyet, 24.11.2014).

Erdoğan'ın bu konuşmasının hemen arkasından Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, kadınların annelik dışında bir başka kariyeri hayatlarının merkezine almamaları gerektiğini vurgulamıştır (Hürriyet, 02.01.2015). Kadının annelikle bağlantısının sürekli vurgulanması, Ahmet Davutoğlu hükümetinin Ocak 2015'te açıkladığı Aile ve Nüfusun Korunması Programı'nda da belirgindir. Hükümetin buradaki amacı yine düşük doğum oranlarını yükseltmektir. Bu bağlamda devlet 15 Mayıs 2015'ten sonra doğan ilk çocukları için annelere 300 TL, ikinci çocukları için 400 TL ve üçüncü çocukları için 600

TL yardım sağlamaktadır. Devlet aynı zamanda anne veya babaya çocuk yardımı parası da sağlamaktadır; bu yardım ilk ve orta öğretime devam eden kız çocukları için erkek çocuklara göre 5 TL daha fazladır. Bu program bağlamında, Ahmedinejad'ın fikrine benzer şekilde, 2015 sonunda "Çeyiz Hesabı" ile ilgili yönetmelik kabul edilmiş, 27 yaşından önce evlenecek gençlerin parasal birikimlerine devlet katkı sağlamaya başlamıştır. Davutoğlu annelik izni süresi biten kadın çalışanların tam ücret alarak yarı zamanlı çalışabilmesini sağlayan bir düzenleme yapılacağını bildirmiştir. 2016 yılında ise İş Kanunu'nun 74. Maddesi değiştirilmiş, doğum izni biten kadın işçiye ya da 3 yaşından küçük bir çocuk evlat edinen kadın veya erkeğe birinci doğumda 60, ikinci doğumda 120, sonraki doğumlarda 180 gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin hakkı getirilmiştir. Bu sürenin bitiminde kadın işçi çocuğu ilköğretime başlayana kadar isterse kısmi zamanlı çalışabilecek ancak bu durumda özlük haklarında da kısıtlama olacaktır. 2017 yılında benzer bir düzenleme memurlar için yapılmış, doğum izni biten kadın memurlar çocuğun ilköğretim çağına kadar haftalık çalışma saatlerinin normal çalışma süresinin yarısı olarak düzenlenmesini talep edebilir hale gelmiş, memur babalara da yarı zamanlı çalışma hakkı tanınmıştır. Yarı zamanlı çalışma imkânı ve babaların da bundan faydalanabilmesi, kadınları istihdamda tutacak önemli düzenlemelerdir. Ancak, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na bu konuda yapılan ekleme, memurların derece ve kademe ilerlemesi ile sosyal yardımlar ve mali haklarının da yarı zamanlı olarak hesaplanacağını belirtmektedir. Ayrıca yarı/kısmi zamanlı çalışma kadınları istihdamda tutarken, yeni kadın çalışanların istihdam edilmesinde bir engel teşkil etme olasılığına da sahiptir. Yarı/kısmi zamanlı çalışan kadınların yerine istihdam edilecek çalışanlar işverene ek vergi yükü getireceğinden, kadın istihdamının düşmesi riskini barındırmaktadır (Aşık, 2015).

Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM)'ın 2016 TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi verilerini kullanarak yaptığı araştırma, 15 yaş üzerinde ve hâlihazırda işgücü piyasasında olmayan kadınların yarısından fazlasının hayatında en az bir kere çalışmış ve daha sonra çeşitli sebeplerle işgücü piyasasından çıkmış olduğunu ortaya koymaktadır (Uysal ve Genç, 2016: 1). Araştırma, işgücü piyasasından ayrılan her on kadından üçünün evlilik veya ailedeki bakım hizmetlerini yüklenmek için işten ayrıldığını, yine her on kadından dördünün ise çalıştığı geçici işin bitmesi nedeniyle çalışmadığını ortaya koymaktadır. (Uysal ve Genç, 2016: 11). Araştırmaya göre işgücünden çıkan kadınların önemli bir özelliği kalan kadınlara göre daha çok çocuk sahibi ve daha az eğitilmiş olmalarıdır. Ayrıca iş aramayan kadınların %61,8'i ev kadını oldukları için işgücü piyasasına girmek istememektedir. Tüm bu veriler, kadınların işgücü piyasasında kalma ile ilgili ciddi sıkıntıları olduğunu kadınları işgücüne katılmamasının nedenleri arasında toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Son olarak, kadınların kayıt dahilinde istihdama katılma oranının düşük olması, onları sosyal güvenlik sisteminin dışında ve yoksulluğa karşı savunmasız bırakmaktadır (Gökovalı, 2013). 2016 yılında kadınlar için yoksulluk oranları 15,8, erkeklerde 14,7 olarak hesaplanmıştır (TÜİK Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, 2010-2016). Dolayısıyla, Türkiye'de yoksulluk bir toplumsal cinsiyet sorunudur. Kadın yoksulluğu, kadınları kocalarına ya da erkek akrabalarına daha bağımlı hale

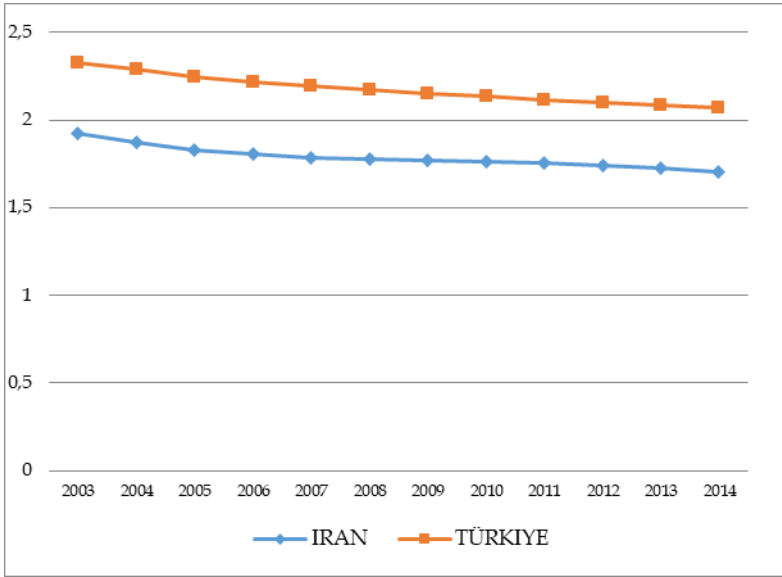
getirmektedir; bu bağımlılık ise aile içi şiddetin yükselmesi için belirleyici bir faktördür (Sallan, 2013).

3. Tartışma

İran ve Türkiye'nin nüfus politikaları ile kadınların istihdama ve eğitime katılımı hakkında yukarıda verilen bilgiler, İran'da ve Türkiye'de cinsiyet ilişkilerinin tarafsız bir konu olmadığını göstermektedir. Hükümetlerin politikaları, cinsiyet ilişkilerini ve aile ve üreme kararlarıyla ilgili diğer özel konuları etkilemektedir. Aile, istenen ahlak düzeninin üretilmesi ve sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Acar ve Altunok, 2013:s.20).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Ahmedinejad ve Erdoğan hükümetlerinin ahlaki değerlere bağlı ailelere gereksinimi vurgulayan, evliliği ve doğumu teşvik edici politikalar izlemiş oldukları ortadadır. Ancak her iki ülkede de doğurganlık oranları, söz konusu liderlerin hükümet dönemlerinde düşük kalmıştır. Önemli kısıtları olmakla birlikte, aşağıdaki grafik 2003 ile 2014 yılları arasında İran ve Türkiye'de toplam doğurganlık oranını karşılaştırmaktadır.

Grafik 2: Türkiye ve İran'da toplam doğurganlık oranı

(Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>)

İran'da doğurganlık oranının Türkiye'den daha düşük olmasının sebeplerinden biri, Türkiye'de doğum kontrol yöntemleri kullanım yaygınlığının İran'dakinden düşük olmasıdır. İran'da 2011'de 15-49 yaş arası kadınların doğum kontrol yöntemi kullanma oranı %77,4 iken (Dünya Bankası) Türkiye'de % 67'dir (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-TNSA, 2013: 78). Bir diğer önemli fark ise Türkiye'de bölgeler arasında ve kırsal ve kentsel alanlar arasında büyük doğurganlık farklılıkları varken İran'da düşük doğurganlık oranının kırsalda dahi yaygın olmasıdır. Türkiye'de Doğu Anadolu'da doğum kontrolü yöntemi kullanım yaygınlığı %62, Güneydoğu Anadolu'da %60, Batı

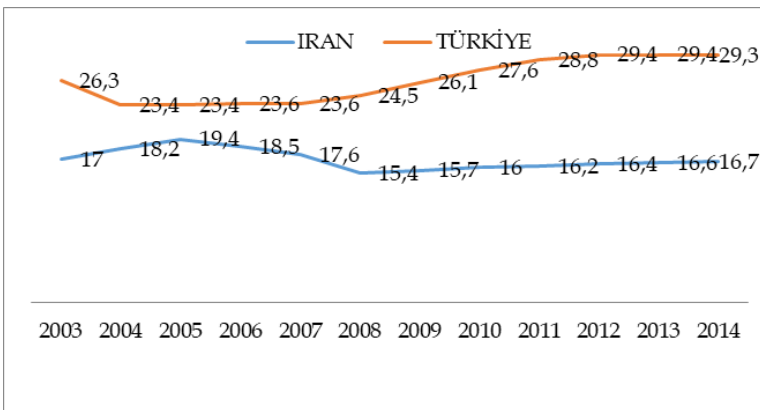
Anadolu'da ise %83'tür (TNSA, 2013: 80). İran'da ise doğum yanlısı söylemlere rağmen, doğurganlık hızında ve kadınların ilk evlilik yaşında ciddi bir değişim olmadığı göz önüne alındığında 2014 yılına kadar bu politikaların büyük bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Laik anayasasına rağmen, İran İslam Cumhuriyeti ile benzer şekilde Türkiye'de de toplumsal cinsiyet ayrımının eğitim sistemi ile pekiştiğini belirtmek önemlidir. Her iki ülkede de kadınların yükseköğretimde çoğunlukla yöneldikleri alanlar sağlık bilimleri, eğitim bilimleri, beşeri bilimler ve doğa bilimleridir. Matematik ve fen bilimleri dallarında kayıtlı kadın öğrencilerin sayısının artmasına rağmen kadınlar mühendislik işgücünde yeterince temsil edilmemektedir. Smith ve Dengiz'in çalışmasına göre (2009), Türkiye'de doktora derecesi almış kadın mühendislik öğrencileri üniversite içinde kalıp akademik araştırmalara yönelmeyi tercih etmektedirler (s.53). Bu bağlamda, doktora çalışmaları ve uzmanlaşmaya rağmen İran'da olduğu gibi akademik kariyer ve öğretmenlik, Türkiye'de de kadınlar için en uygun meslek alanları olarak görülmektedir. Bu yolla, dolaylı veya doğrudan stratejilerle kadınlar "erkeksi" kabul edilen alanlara katılmaktan vazgeçirilmektedir. Kadınların üniversitelere kaydı ve Türkiye ve İran'daki düşük doğum oranı istatistiklerine rağmen, kadınların işgücü piyasasına düşük katılımı, ataerkil perspektiflerin bozulmadan kaldığını göstermektedir.

İran'da olduğu gibi, kadınların işgücü piyasasına düşük katılım oranları Türkiye için de bir sorun halindedir. Ancak, İran'da kadın işsizliği Türkiye'dekinden çok daha kritiktir. Türkiye'de kadınların istihdama katılmalarını güvence altına alan yasal düzenlemelere karşın İran'da benzer düzenlemeler bulunmamaktadır.

İki ülkedeki kadınların istihdama katılımını karşılaştıran aşağıdaki grafikte yıllar içinde kadınların Türkiye'de işgücüne katılımlarının arttığı görülebilir. Bununla birlikte, çalışan kadın sayısının artması, elde edilen ücret ve kadınların çalıştığı işlerin kalitesinin arttığı anlamına gelmemektedir. Her iki ülkede de kırsal kesimdeki kadınların tarım sektöründe ve diğer ücretsiz işlerde çalıştıkları düşünüldüğünde, bölgeler arasında kadın istihdamında büyük farklılıklar bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Grafik 3: İran'da ve Türkiye'de Kadın İşgücü

(Dünya Bankası'nın kadınların işgücüne katılım oranlarından derlenmiştir.

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS>)

Sonuç

Muhafazakâr politikaların kadınların kamusal alana aktif katılımının en önemli engelini oluşturduğunu belirten geleneksel çizgiyi takiben İran'da kadınların durumunun 1979 yılından bu yana kötüleştiğini varsaymak mümkündür. Bu durumda, makalenin incelediği dönemin başına kadar katı bir laik sisteme sahip olan Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderek ortadan kalkmış olmasını varsaymak gerekmektedir. Bununla birlikte, her iki ülkedeki aile planlaması, eğitim ve kadınların işgücüne katılımını karşılaştıran parametreler o kadar da farklı değildir. Çünkü esasen ne Türkiye'nin seküler ne de İran'ın İslami hükümetleri, erkeklerin ekme kazanan ve bir kadının en önemli görevinin annelik olarak görüldüğü muhafazakâr ataerkil yapıyı değiştirmeyi amaçlamışlardır. Diğer bir ifade ile, hükümetlerin kadın politikalarını yalnızca ideolojik bir zıtlık temelinde (muhafazakarlığa karşı laiklik gibi) açıklamak doğru bir sonuç vermeyebilir.

Oysa toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeyi hedefleyen hükümetler özel ve kamusal alanlarını dönüşüme zorlayarak kadınların işgücüne entegrasyonunu teşvik edebilir; sağlık politikası ve sosyal politikada bir dönüşüm ile çocuk ve yaşlı bakımı hizmetini üstlenebilir. Benzer şekilde, özlük haklarında kısıtlamalar olmadan kadın ve erkeklere esnek koşullar sağlayan yarı zamanlı işler düzenleyebilir ve kadınlara daha kalifiye iş sağlayacak hayat boyu eğitime odaklanan politikaları destekleyebilir. Ayrıca hükümetler, özel alanda hem ev işleri hem de çocuk bakımında erkeklerin rolünü teşvik edecek politikalar benimseyebilirler. Öte yandan, İran ve Türkiye'de olduğu gibi hükümetler, kadınların yüksek profilli mesleklere erişimlerini zorlaştırarak veya onların anne ve öğretmen, bakıcı rollerine gerekenden fazla değer vererek kadın istihdamının cesaretini kırabilir. Bu bağlamda, kadınları özel alanlarına döndürmek için yapılan siyasi kampanyanın başarısının göstergesi; aile planlaması, yükseköğrenim ve işgücündeki kararlı değişikliklerde belirginleşmektedir.

İran ve Türkiye'de kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan hükümetler, devletin küçülmesini hedefleyen neoliberal politikaları benimsedikçe çeşitli politikaların uygulanması kadınları hedefler hale gelmiştir. Refah devletini güçlendirmek yerine devletin sosyal sorumluluklarını güçlendirilmiş ailelere devretmeyi hedefleyen neoliberal politika, her iki ülkede de kadınların eğitim oranlarının artmasına rağmen kadın istihdamının düşük olmasının temel nedenidir. Her iki ülkede de anneliğin kutsallığı vurgulanarak evlilik yaşı düşürülmeye çalışılmakta, nüfusu artırmak adına izlenen politikalar sadece kadınların bedenleri üzerindeki söz haklarını etkilememekte, aynı zamanda kadınlara 'oyunları bozmak' gibi milli-kahramanca bir rol yüklemektedir.

Makale boyunca yapılan inceleme, İran'da bu üç kritik alanın yeniden yapılandırılmasını hedefleyen politikaların Türkiye'dekinden daha otoriter ve zorlayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de, annelik ve doğum ile ilgili birçok söyleme rağmen, aile planlaması yöntemleri ile ilgili bir yasal düzenlemeye gidilmemiştir. Sonuçta, incelenen dönemde her iki ülkedeki kadınlara yönelik politikalar, İran ve Türkiye'de kadınlar üzerinden yürüten kimlik dönüşümünün muhafazakâr söylemlerle destek kazanmaya çalışan bir ekonomik dönüşüm olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Acar, Feride ve Gülbanu Altunok (2013). "The Politics of Intimate at the Intersection of Neoliberalism and Neoconservatism in Contemporary Turkey." *Women's Studies International Forum*, cilt (41), 378-389.
- Akbari, Azadeh (2009). "Prospects for reform?: the Iranian elections: the women's movement: an emerging power." IDEAS reports - strategic updates, Kitchen, Nicholas (ed.) SU002. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK. [http://eprints.lse.ac.uk/43595/1/Prospects%20for%20reform_the%20women%E2%80%99s%20movement\(lsero\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/43595/1/Prospects%20for%20reform_the%20women%E2%80%99s%20movement(lsero).pdf) (Erişim tarihi: 12.12.2017)
- Akın, Ayşe (2007). "Emergence of the Family Planning Program in Turkey." Şu kitapta:Ed. Warren C. Robinson vd. *The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs*. Washington: The World Bank, 85-102.
- Aktaş Salman, Umay (2014). "Öğreten Kadın, Yöneten Erkek", *Aljazeera Turk*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ogreten-kadin-yoneten-erkek> , (Erişim tarihi: 06.08.2018)
- Aşık, Güneş A. (2015) "Kadın İstihdamı ve Annelik Kariyeri Teşvik Paketi", TEPAV, <http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5076/Kadin+Istihdami+ve+Annelik+Kariyeri+Tevsik+Paketi> (Erişim tarihi: 20.06.2018)
- Ayata, Ayşe ve Tütüncü, Fatma (2008). "Party Politics of the AKP (2002-2007) and the Predicaments of Women at the Intersection of the Westernist, Islamist and Feminist Discourses in Turkey." *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 35 (3), 363-384.
- Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu: Türkiye 2010. http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/UNDP-TR-TR-2010-MDG-Report_TR.pdf (E.T. 17.06.2018)
- Cin, Firdevs Melis, Ecem Karlıdağ-Dennis & Zeynep Temiz (2018). *Capabilities-Based Gender Equality Analysis of Educational Policy-Making and Reform in Turkey*, Gender and Education DOI: 10.1080/09540253.2018.1484429
- Çınar, Alev (2005). *Modernity, Islam, And Secularism In Turkey: Bodies, Places, And Time.*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Doucet, Lyse (2009). "El Poder de las Mujeres." *BBC Mundo*. http://www.bbc.com/mundo/internacional/2009/06/090610_1641_iran_mujer_lp.shtml?print=1/ (Erişim tarihi: 08.11.2016)
- Ebadi, Shirin(2016). *Until We Are Free. My Fight For Human Rights in Iran*. New York: Random House.
- Eğitim-Sen. (2015). "2014-2015 Eğitim Öğretim Yılına Baslarken Kiz Cocuklari Eğitim Sisteminin Neresinde?" <http://egitimsen.org.tr/2014-2015-egitim-ogretim-yili-baslarken-kiz-cocuklari-egitim-sisteminin-neresinde/> (Erişim tarihi: 08.06.2018).

- Erfani, Amir (2012). "The Impact of Family Planning on Women's Educational and Advancement in Iran." International Center for Research on Women Fertility&Empowerment Working Paper Series,1-27.
- Erfani, Amir ve Yuksel-Kaptanoglu, Ilknur (2012). "The Use of Withdrawal among Birth Limiters in Iran and Turkey. " Studies in Family Planning, cilt 3(1), 21-32.
- Fisher, Nora ve Müftüler-Baç, Meltem (2011). "The adultery and headscarf debates in Turkey: Fusing "EU-niversal and alternative modernities?" Women's studies International Forum cilt 34, 378-389.
- Foucault, Michel (1994). Cinselliğin Tarihi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Göğüş, Mine (2006). "Women, Education and Development in Turkey". Şu kitapta: Ed. Marie Carlson. Education in Multicultural Societies. Turkish and Swedish Perspectives.Vol.18 İstanbul: Swedish Research Institute in Istanbul Transaction, 107-122.
- Gökövalı, Ummuhan (2013). "Everyone's own poverty: Gendering poverty alleviation policies in Turkey. " Women's Studies International Forum cilt 41,65-75.
- Göksel,İdil (2013). "Female labor force participation in Turkey: The role of conservatism. " Women's studies International Forum cilt 41, 45-54.
- Gün, Feyza, and Gülsün Atanur Baskan. 2014. "New Education System in Turkey (4+4+4): A Critical Outlook." Procedia - Social and Behavioral Sciences 131: 229-235.
- Haghighat-Sordellini, Elhum (2010). Women in the Middle East and North Africa. Change and Continuity. New York: Palgrave MacMillian.
- Hazır, Agah (2014). "Comparing Turkey and Iran in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review", Turkish Journal of Middle Eastern Studies, 2(1), 1-30
- Iravani, Mohammad, R. ve Arvaneh, Mina (2012). "Study of Job Status and Education of Women in Iran." International Journal of Basic and Applied Science, cilt 1(2), 217-223.
- İran İstatistik Merkezi (AMAR)-<https://www.amar.org.ir/english/SCI-News-Archive/articleType/ArticleView/articleId/2609/Drop-in-Mean-Age-at-first-marriagefor-Females-and-Rise-in-Mean-Age-at-first-marriage-for-Males> (Erişim tarihi: 23.06.2018)
- İran İstatistik Merkezi Yıllığı 1390 (2013-2014) <https://www.amar.org.ir/Portals/1/yearbook/1390/preliminary.pdf> (Erişim tarihi: 08.08.2018)
- İran İstatistik Merkezi Yıllığı 1392 <https://www.amar.org.ir/Portals/1/yearbook/1392/preliminary.pdf> (Erişim tarihi: 08.08.2018)

- Kandiyoti, Deniz (1987). "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", *Feminist Studies*, Vol. 13, No. 2, 1987, pp. 317-338.
- Kandiyoti, Deniz (1991). "Women, Islam and State." *Middle East Report, Gender and Politics*(173), 9-14.
- Kian, Azadeh (2014). "Gender Social Relations and the Challenge of Women's Employment", *Middle East Critique*, 23:3, ss. 333-347
- Mather, Yassamine (2006). "Neoliberal Ahmadinejad: A Story of European Diplomacy and Oriental Intrigue", <https://iranian.com/2006/09/09/neoliberal-ahmadinejad/> (Erişim tarihi: 25.06.2018)
- Mehdzadeh Narjes ve Gill Scott (2011). "Educated Women in the Labour Force Market of Iran: Changing Worlds and New Solutions. The impact of Gender. " Şu kitapa: Ed. S. Jackson. *Gendered Choices. Learning, Work, Identities in Lifelong Learning*. London&New York: Springer,145-162.
- Mehran, Golnar (2009). "Doing and Undoing Gender: Female Higher Education in the Islamic Republic of Iran" *International Review of Education* cilt 55(5/6), 541-559.
- Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Öğretim, 1. Dönem 2016-2017 https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_03/31152628_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017_1.pdf (Erişim tarihi: 08.08.2018)
- Moghadam, Valentine (2003). *Modernizing Women. Gender and Social Change in the Middle East*, 2nd edn., Colorado:Lynne Rienner Publishers.
- Mohammadi, Majid (2007)."Iranian Women and the Civil Rights Movement in Iran:Feminism Interacted." *Journal of International Women's Studies*,cilt 9 (1),1-21. Available at:<http://vcnridge.edu/jiws/vol9/iss/1/23> Kasım 2016.
- Moore, Richard (2007). "Family Planning in Iran, 1960-79." Şu kitapta: Ed. Warren C. Robinson vd. *The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs*. Washington: The World Bank, 33-58.
- Mor Çatı (2015). "Kürtaj Yapıyor musunuz? Hayır, Yapmıyoruz!" 3 Şubat 2015, <https://www.morcati.org.tr/tr/290-kurtaj-yapiyor-musunuzhayiryapmıyoruz> (Erişim tarihi: 16.07.2018).
- Özar, Şemsa ve Yakut-Cakar Burcu (2013). "Unfolding the invisibility of women without men in the case of Turkey. " *Women's studies International Forum* cilt 41, 24-34.
- Özyürek ,Esra (2006). *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey*,1st edn., Durham and London: Duke University Press.
- Payvand (8 Haziran 2008). "Iranian women excluded from vast areas of study." *Payvand News* <http://www.payvand.com/news/12/aug/1046.html/22> /Kasım 2016.

- Reuters (2010)."Girls should Marry Aged 16-18:Iran's Ahmadinejad."
<http://www.reuters.com/article/us-iran-marriage-ahmadinejad->
- Rezai-Rashti, Goli. (2011). Iranian women's increasing access to higher education but limited participation in the job market. *Middle East Critique* 20(1):81-96
- Roudi, Farzaneh (2012). "Iran Reverses Family Planning, Calls for More Children. " The İran Primer.United States Institute for Peace. <http://iranprimer.usip.org/blog/2012/aug/29/iran-reverses-family-planning-calls-more-children-0/12/Kasim2016>.
- Sallan, Songül (2013). "The role of the State in protecting women against domestic violence and women's shelters in Turkey. " *Women studies International Forum* cilt 38, 107-116.
- Samimi, Mehrnaz (2013a)."Ahmadinejad Takes Parting Shot At Iranian Women." *Al Monitor*. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/ahmadinejad-iranian-women-parting-shot.html/> (Erişim tarihi: 23.11.2016)
- Samimi, Mehrnaz (2013b) . "Women in Iran's factories Face Hardship, Discrimination" in *Majzooban Noor News* <http://www.majzooban.org/en/index.php/news/5702-women-in-iran-s-factories-face-hardship,-discrimination/> (Erişim tarihi: 23.11.2016)
- Sayılan, Fevziye (2012) *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Olanaklar ve Sınırlar*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Sedghi, Hamideh (2007). *Women and Politics in Iran. Veiling, Unveiling and Reveiling*, 2nd edn., Cambridge: Cambridge University Press.
- Shavarini, Mitra K. (2005) "The Feminisation of Iranian Higher Education", *International Review of Education*, 51(4):329-347
- Shirazi,Faegheh (2014) "Educating Iranian Women." *International Journal of Education and Social Sciences*, cilt 1(2), 28-42.
- Smith, Alice ve Dengiz, Berna (2009). "Women in engineering in Turkey-a large scale quantitative and qualitative examination. *European Journal of Engineering Education*, "cilt 0(0),1-13.
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı). (2012) *İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi*. Ankara: TBMM
- Turrent, Isabel (2010)"Shirin Ebadi: las indomables mujeres iranías." *Letras Libres*. Kasım 2016.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013, Hacettepe Nüfus Araştırmaları Enstitüsü http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2018)
- Uysal, Gökçe ve Yazgı Genç (2018). "Hangi Kadınlar İşgücü Piyasasından Çıkıyor?", *Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi*,

<https://betam.bahcesehir.edu.tr/2018/10/hangi-kadinlar-iscucu-piyasasindan-cikiyor/> (Erişim tarihi: 07.11.2018).

Vakil, Sanam (2011). *Women and Politics in the Islamic Republic of Iran*. London: Continuum.

Yaghmai, Mattia (2015). "The Reversal of the Iranian Family Program from 2005 to the Present." Yüksek Lisans Tezi. Leiden Üniversitesi. Enstitü Fars Bilimleri.

Yazici, Berna (2012). "The Return to the Family: Welfare, State, and Politics of the Family in Turkey." *Anthropological Quarterly*, cilt 58 (1), 103-140.

Yeğenoğlu M. and Coşar S. (2012). *The AKP and the Gender Issue: Shuttling between Neoliberalism and Patriarchy*. In S. Coşar and G. Yücesan-Özdemir (Eds.) *Silent Violence: Neoliberalism, Islamist Politics and the AKP Years in Turkey*. (pp. 179-209). Ottawa, Red Quill Books

Yuval-Davis Nira (1997). *Gender and Nation*. Sage Publications, London